

PETŐFI ÉS A NŐ.

Az érzelmi életnek annál a sajátos tulajdonánál fogva, mely a lyrai költő művészi természetének alaplényege, mintegy magától értetődő, hogy a szerelem érzelmére iránt általában is nemcsak még fogékonyabb az amúgy is eléggé fogékony emberiség nem lyrikus tagjainál; hanem mintegy természetesnek látszik az is, hogy nagyon sok lyrikus nem is érdeklődik más, mint a szerelem s a vele kapcsolt tárgyak, érzelmi és eszmekör iránt. Sőt az a fogékonyság, melylyel a szerelem érzelmét befogadja, a lyrai költőnél záloga annak az érzékenységnek, melylyel általában a benyomások iránt viseltetik. Más szóval, sohasem volt más egyéb lyrai benyomásokban sem gazdag az oly költészet, mely a szerelemben szegény.

Ezek természetszerűen jutnak eszünkbe éppen Petőfinél, kinek lyrája felölelte a benyomások minden oldalát, éppen oly gazdag, mint kiterjedt világát; kinek szorosán véve nem szerelmi lyrája is bővön elég volna, hogy valakit nagy lyrikussá tegyen; de kinek szerelmi lyrája oly nagy és oly csodálatos, hogy akkor is ilyennek találják, ha egész életét kizárólag ennek szentelte volna.

Nem is kerülne nagy nehézségbe kimutatni, hogy nála is a szerelem volt az a hatalmas érzelem, mely egész ifju életének végelemzésben mozgató s irányozó elve volt. Ő nemcsak mondta, hanem teljesen át is érezte e szavak mély jelentőségét, hogy a »szerelem mindent pótol, a szerelmet nem pótolja semmi«; mert neki ez érzelem iránt mintegy egész külön szíve volt, mely miatt ez létének szükségévé, alapföltételévé vált s ennek boldogsága nélkül az életet képzelni nem tudta, sem leélni érdemesnek nem tartotta volna.

Röviden, ő kiválóan szerelmes természet s e miatt könnyen és hevesen föllobbanó. Ezért költeményeinek majdnem fele részre leányokhoz szól, nőkre vonatkozik; több mint negyedfélszáz költeményt szentelt a szerelemnek s elbeszélő műveinek is majdnem kivétel nélkül szerelem a főtárgya. De aztán nemcsak maga lobban fel könnyen vagy legalább látszólag könnyen; hanem a viszontszerelmet is éppen oly mohón kívánja; sőt érzelmeiben vetett erős hite és őszinteségének tudata miatt követeli is. Rövid életében ötször

hódolt a szerelemnek annyira, hogy ez örök időre szóló nyomot hagyott költészetén, midőn hatása alatt megörökítette a szeretett lánykát ragyogó dalokban, fényes ódáiban, vagy szelíd elegiákban; és ugyane szerelem visszhangjai szólnak hozzánk az ezekkel egyidőben írt költői elbeszéléseiben és prózai műveiben is. E mély érzelmi nyilatkozatokhoz járulnak futólagos benyomásai, melyek emléke csak egy-két költeményben maradt ránk s ilyen mintegy tizennégy más mutatható ki műveiből.

Most azonban nem czélunk e szerelmi lyrát egész kiterjedésében átvizsgálni; csupán arról akarunk szólni, hogy a költő természetes hajlama miként fogta fel a nőt s erről is csak általános vonásokat kívánunk elmondani. A közmondás azt tartja, hogy madarat tolláról, embert barátjáról. Ez mindenestre igaz; de csak féligazság. Csak a társadalmi becsületesség, mondhatnók polgári morál szempontjából igaz. Ennél magasabban áll s a lélek és érzelmi világ egész lényegét érinti az: hadd lássuk, milyen az a nő, a ki meg bír hódítani, a ki szívedben fel bírja gyújtani a legnagyobb s a legtermészetesebb érzelmet és ebből megítélhetem, hogy ki vagy, minő húrok vannak szívedben és így tovább. Mert »szép állat az asszonyi állat, szép és veszedelmes; arany pohárban méregital«, — mondja ugyancsak Petőfi az érzelem mély filozophiájával és meggyőződésével; de épen ő volt az vagyis ő épen az volt, a kit nem bírt volna soha a nők némely faja vonzani; a ki épen oly nagy volt a nő eszményítésében, minő nemes és nagy az az érzelem, melyet a valódi és romlatlan férfiszívben a nőiesség föl bír ébreszteni s el bírja tölteni azzal a rajongással, a minőt egy középkori nemes lovag szívében szeretünk elképzelni romantikus hajlamunkkal, melyet — ide-oda anyagiasság — soha le nem vetkezünk.

Nos, nézzük Petőfit, e halhatatlan halandót, ki szűzi rajongásában a nő iránt nem áll még a legnemesebb lovag mögött sem s a ki műveiben letette lelkét egészen, a mint csak valaki valaha letette: miképen gondolkozott arról a természetes vágyakozásról, mely őt a nőhöz vonzotta s miképen gondolkozott a nőről?

Ime, alig nyitunk az ifjúkori kísérletekre, alig áll előttünk a 16 éves serdülő ifju, már keresésben látjuk, már sovárgásban találjuk egy bájos ifju lányka után, a ki nemcsak szép, hanem jó is, a kit lelke egész melegségével, képzelme föllángolásával szerethessen, és a kiért, ha kell, akár életét is odaadhassa. Az ő álmainak tárgya tehát nem, távolról sem valami végzetes, démonias nő volt, a ki a fejlettség és érettség mesterkedéseivel vagy legalább is tudatos magaviseletével bűvös hálót fon a férfi köré s a ki különösen az ifjabb, tapasztalatlanabb szívekre oly gyakran végzetszerű szokott lenni. Petőfit képzelme a természet egyszerű, nemes, szűzies gyermeke, a lelkes ifju leányka bájos alakja felé vonja, ki érintetlen, mint a májusi rózsabimbó, a ki még félig angyal s keblében az egykor kifejlendő nőiesség még gyermek gyanánt szunnyadoz.

Ha így előttünk áll a kedves kép általánosságban, melynek időnként feltalálni vélt egyik-másik alakját a költő annyi bűbájjal vonta be, mint olyat, a kit nem annyira az élet, mint inkább saját képzelete teremtett: tegyük hozzá, hogy senki sem kutathatott volna e képzeleti lény földi alakjáért nagyobb sovárgással mint ő s hogy e kutatás közben szíve számos próbán ment át csalódva és szenvedések közt, miközben minden új szerelem megannyi új élet volt költészetében.

Ezt némi felületes szemlélet könnyen állhatatlanságnak, sőt csapodár lengésnek magyarázhatná. Ismeretes, hogy későbbi nejeinek szülei és rokonai épen költeményeiből igyekeztek Júliát meggyőzni, hogy a ki annyi lányhoz írt szerelmes verseket s esküdte oda szívét és életét, híven szerető férj sohasem lehet. De ennek az aggálynak megleljük rajzát Júlia naplójában, nyomai mutatkoznak Petőfi hozzá írt költeményeiben; sőt Júliát a költő ingadozó természetére iránti kétségei elkísérték a házasesetbe is.

Azonban a költőnek ez a sóvárgása az elképzelt legszebb nő, tehát tulajdonképen saját képzeletének alkotása után, nem csapodárság, hanem a legtermészetesebb vágyakozás az önalkotta eszmény után; a szép iránti kielégíthetetlen szenvedélyének nyugtalansága, mely fölmutatná vele a világot, hogy ezt az eszményt megtalálja, melyet annál valószínűbbnek s föllehetőbbnek gondol, minél határozottabb és biztosabb az a rajz, melylyel megtestesítő képzelete előállította s mintegy élővé varázsolta. És e kutatás közben már maga a kutatás gyönyör s már maga az megkönynyebbülése, hogy érzelmi emótiokon hányatik s hogy ezeknek minden fokon hangot bír adni. A költő természetesen sok mindenről tud eszményt alkotni magának; de első sorban a férfi szív és a művészet örök tárgya, a női eszmény az, mely képzeletét elfoglalja; sőt ha eszményről általánosságban szólunk, minden idők költői és művészei a férfi szív eszményét egy-egy nőben képzelték el s az által, hogy ezt az eszményt elérhetetlen magasságba helyezték, egyszersmind egész koruk és nemzetök vágyakozásának magasabb röptöt, érzelmeinek nagyobb mélységet adtak.

A művésznél, de kiválóan a lyrai költőnél a női eszmény utáni törekvés ideális hatását, — ha ugyan ez a törekvés nem beteges s az egészséges emberi érzésből, csakhogy magasabb rendűből táplálkozik — abban fejezhetjük ki, hogy ez őt, mint egyént, úgyszólván önmaga fölé emeli; s midőn felgyult képzeletével egy földi nőre ruházva ez eszmény tökélyeit, ezt fölmagasztalja, az anyagi és szellemi világ legszebb összhangját teremti meg. Ez a szerelem ugyanis egyfelől azt mutatja, hogy a költő sem száműzött gyermeke a földnek; ő is az anyagi világhoz van kapcsolva s örömei, mint Faustnak, neki is a földből fakadnak; másfelől azt jelenti, hogy az anyagtalan világ felé épen oly ellenállhatatlan ösztön ragadja s a miénknél egy hatalmasabb erő vonja az eszményhez; tehát midőn a legtermészetesebb emberi érzés a nőhöz

vonzza, benne valójában az eszményért sovárog. Ezért legyen bármekkora a szerelemben az önzés, lényegében, művészi szempontból tekintve, mindig még nagyobb benne az érdeknélküliség, mint a tiszta szép szemléletében; s ezért mindig van benne valami rajongásszerű is, a mi a legönzettelenebb érzelmekre és elhatározásokra bír lelkesíteni. Mentől magasabb a szerelem, annál jobban megsemmisíti a kicsinyes önzést; a vágytól a teljes odaadásig, a lemondás áldozatkészségéig, a tiszteletig, a csodálatig emelkedik; ebben az állapotban a lélekben fölséges eszméket bír ébreszteni, s ez, mint egy varázsütésre, váratlan megindulásokra, látomásokra ragadtatik; föl bír emelkedni valamely közügyért életbevágó elhatározásra vagy a legönzettelenebb lemondásra. Röviden: a szerelem leginkább válik azzá, a mi, a midőn megsemmisít bennünk minden kicsinyes vagy talán még oly menthető önszeretetet. Ezt fejezi ki Petőfi is, midőn *Mi a szerelem?* költeményében ennek lényegét a legteltesebb önmegtagadásban és lemondásban találja, egész addig:

Hogy már ha kell örömtelennek
Lenni egyik vagy más életnek,
Mienk legyen örömtelen . . .

Hogy eltörpül e nagy érzelem mellett a közösségesebb lélek tán még oly jóhiszemű hódítása és öncsalása! Mily szerénynyé kell válnia a mellverő öntudatnak, mely bizonyos animalis önérettel hangoztatja: én is éreztem, tüzesen szerettem! — midőn a költő szavaiból mély értelemmel, komoly jelentőséggel lép elénk a tanulság, hogy a régieknek lehunyt vagy föld felé tekintő szemmel ábrázolt Szerelme csak a fizikai szerelmet ábrázolta; az igazi szerelem nyitott szemmel az ég felé tekint. Az igazi szerelem a lélek és érzékek exaltációja; mintegy saját létezésünkön kívül ragad, hogy felolvaszson egy más lényben, a ki létünk alapelvévé lett s abban a lemondásban és önmegtagadásban, melynek e hatás alatt önkénytelenül hódolunk: a legtisztább erkölcsi világba emel. De épen ezért a szerelem a maga érzéki és eszményi vegyületével mindig annak a valódi férfiaságnak marad egyik természetes alapfeltétele, melyet a latin nyelv »virtus« szóval fejezett ki.

A lyrikusnál azonban épen geniusának természete miatt ezzel az érzellemmel párosul a benyomások iránti fogékonyság, mely egyszerre száz más képességet hoz mozgásba. Másrésztől épen e fogékonyság s a tüstént látomásokra hajló képzelem társul benne a folyvást kutató, új benyomásokra epedő szomjival, mely semmi-
ben sem állandóbb, mint épen ennek az eszménynek keresésében. Így a lyrai költőnek a női eszmény keresésére kész ösztönében a legférfiasabb érzelem hatása alatti magas törekvés példája áll előttünk; mely azonban midőn célját eléri, megeléven e szerelem méltó tárgyát, kiben képzelme megnyugszik s kielégülést talál, ugyanakkor azzal a csodálatos hűséggel és állandósággal párosul az egyetlennek gondolt nő iránt, a mi mindig méltó bámulatunk tárgya.

Ezért a keresést, mint látszó ingadozást, nem szabad a lyrai költőnél okvetetlenül lengeségre magyarázni. Sőt épen a lengesség fölületes lelkek tulajdona. A felületes érzelem pedig sohasem lehet a valódi lyrismus alapja. A lyrikus nagy mértékű szép érzéke s könnyen rezgésbe induló képzelete miatt változtatja egy ideig és elég gyakran tárgyát; tehát épen mivel annak az eszménynek föltalálása a célja, mely iránt sovárgása oly kielégíthetetlen. Maga Petőfi ennek ép oly természetes, mint naív magyarázatát adja, mikor Júlia kétségei eloszlatására, épen tulásában jellemzően, erről azt írja: »Boldog vagyok. Mindörökre. Éj van, holdvilágos, csillagos, zajtalan éj. Semmi hang, semmi nesz . . . csak egy csalogány dalol . . . szívem. Dicső, dicső leány! Téged kerestelek ifjuságom kezdete óta. Oda mentem minden hölgyhöz, leborultam mindenik előtt, és imádtam. Azt gondoltam, hogy Te vagy. Midőn már térdeltem, akkor láttam, hogy nem te vagy az, hogy az igaz isten helyett bálványt imádok, s fölkeltem és tovább mentem. Végre megtaláltalak. Te vagy az édes csepp, ki meggyógyítod lelkemet, melyet méregkeverő sorsom oly sokáig öldökölt a kárhozatalával. Hála Istennek, még nem jött későn az ellenméreg. Dicső, dicső leány!«

E látszólagos lengesség oka tehát a valódi lyrai tehetséggel együtt járó fogékonyosság, mely miatt megkapja őt oly futólagos benyomás is, mely a közönségesebb lelket érintetlenül hagyja; miközben ő, talán mély csalódással ábrándul ki; mert mulékony élvek haszontalanságai helyett, hódolva a mély lelki élet örök törvényeinek, egy nemes és örök szerelem élvei után kutat. Természetes, hogy a geniének mindig más-más lelki alkata szerint, a mint e tulajdon más-más erkölcsi vonásokkal társul, mindig új és új árnyalatban és fokozatban jelentkezik a nyert hatás; sőt, ha, a mint nem ritkán megesik, ingadozó vagy épen csekély az erkölcsi támasz, könnyen fajulhat sivár vagy könnyelmű kicsapongássá, mint Byron, Musset vagy Heine példái tanusítják vagy méltatlan tárgyra irányoztatik, mint nálunk Vajda költeményei mutatják. Mert örök igazság, hogy a szerelem soha még két emberi szívben egyforma nem volt; sőt ugyanazon szívben is óránként változó; gyakran önmagának ellentmondáni látszik. Csodálatos változatoságának oka, hogy nemcsak maga a legbonyolultabb érzelem; hanem minden más érzelemmel, melyek magok is bonyolultak, összefér, velök számtalan módosulást alkot. Érzelmeink legnagyobb része kizárja egymást, a szerelem mondhatni egyiket sem; még azt sem, hogy ugyanazt egy pillanatban a szív szeretni és gyűlölni tudja.

Petőfit e részben kiválóan jellemzi, hogy szerelme tárgyához mindig mély erkölcsi érzéssel közeledik. Mint egész költészetében, úgy szerelmi lyrájában is naiv és romlatlan őserő van. A szerelemhez tehát, miként a nép köréből felemelkedett naiv kedélyhez illik, mindig a családi élet gondolatát kapcsolta. Ez a családias

Jóher
 érzés általában ép úgy jellemzi, mint regényességre való hajlama; és a nősülés, a családi élet vágya már férfias kora kezdetétől mindig jelentkezik költeményeiben. Mily megható, midőn 1846 karácsonján, a családok ünnepén, abban a hitében, hogy Júliától is örökre elszakadt, bánatos lemondással írja: »Isten veled, te szép családi élet! Ki van rám mondva a kemény ítélet, hogy vágyam izzón és ne érjen el.« Gyulai pedig a költő egyik barátja elbeszélése után mondja, hogy egy karácson, talán ugyane karácson szombatján szokatlanul csendes hangon szólítá meg: »Jer, barátom, ma este hozzám, ma a családok ünnepe van, nekünk nincs családunk, viraszszuk át ketten az éjt, ne legyünk egyedül!«

Ez a költő
 Valóban őt az élet nemcsak megedzte és megóvta a puhaságtól s tespedéstől; hanem romlatlanul tartotta meg benne a magas erkölcsi érzetet. Ezért költeményeiben sehol semmi frivolitás vagy kétértelműség. A szerelem érzékiességét is alig érinti pár helyt, ott is inkább dévajkodva, mint a *Zsuzsikához*, melyet különben költeményei közül kihagyott, vagy kedves enyelgés közepett, mint a Juliához írt *Valahogy és Tíz pár csókot* címűekben, vagy pedig oly szenvedélyes elragadtatás kíséretében éneklí meg az első jegyesi csókokat, a miben inkább lelki gyönyör és exaltatio, mint érzékiség nyilatkozik. És még amazokban is mily naiv a XIX. század kéjsóvár Byronismusához vagy még inkább a mult századvégi, magát naturalismusnak nevezett hitvány frivolitáshoz képest.

Van-e a mennyben szerelem?
 Ilyesmi épen úgy hiányzott a költőben, mint emberben. Noha ő mondja azt is, hogy a mennyről csak azt szeretné tudni, hogy van-e ott szerelem? mert ha nincs, akkor szebb a föld minden búbánata mellett; s noha, mint láttuk, állandó esdeklése az, hogy keserű élete jutalmául vagy megédesítésére, adja neki meg a végzet, hogy módja legyen megittasúlni a legnagyobb szerelem boldogságától: mindamellett benne semmi nőhódító szenvedély nem volt, sem nem volt semmi a szeretetreméltó Don Juanból. A való életben tartzkodó, szemérmes természet s e pontra nézve az 50-es években s utóbb is egészen hamis képet rajzoltak róla. »Hölgyek körül én szégyellős vagyok«, — mondja önmagáról. Többet érez, mint el bír mondani. Szózatossága csak akkor szabadul fel, ha már otthon van s versbe önti ki érzelmeit. Merész a nővel szemben életében csak egyszer volt, midőn Kappel Emilia ismert esetében daczos büszkeségét ingerelték. Barátai előtt sohasem beszélt szerelme tárgyairól; és ő, ki a költészet eszményi nyelvén a lyrai művész őszinteségével kitérta szívét egészen s bűbájos zenébe öntötte érzelmeit: ezeket soha sem vonta bele a köznapi társalgásba, nem profanálta; dévajkodást vagy csak bízalmaskodást is e tárgyban nem tűrt el. Barátai nem egyszer pedánsnak nevezték; holott csak elvonult volt, mint a csalogány.

E mellett Petőfi nemcsak mondja, egész életével és költészetével bizonyágot tesz róla, hogy egy mély, mindent kizáró szerelmet

saját léte alapfeltételének s így élete legfőbb céljai egyikének, ha ugyan nem a legfőbbnek tekintett. Az élet összes csapásai, a nyomor üldözése, csalatkozás a barátságban, a sors annyi kiszámított mesterkedése, a hazafi keserve, sőt kétségbeesése mind elhordozhatóknak látszottak a szerelem üdvével szívében; de e helyett kárpótást nem adhatott volna az egész világ sem. Ő magára nézve a szeretetlenségnél semmi borzasztóbbat nem ismert. Életében nem egy világfájdalmas vagy pessimistikus időszakot találunk; ez mindannyiszor összeesik egy-egy csalódásával, melyből egy-egy új szerelem mindannyiszor kigyógyítja vagyis inkább csak ez bírja kigyógyítani. Természetesen nem egyszer csalódott s nem egyszer volt szerelmes úgy, hogy viszontszerelmet nem talált. Ennek első sorban is oka saját önbecsének teljes tudata volt; mert mindig, csak föltűnően szép, nemes és kiváló leányok bírták érdekelni és lekötöni; csak ilyeneket bírt magához méltóknak találni. De másrészről oka az is volt, hogy nem tudott udvarolni; nem értett azokhoz az apró kedveskedésekhez, melyek különösen ifju lányok szívéhez inkább hozzávetetnek, mint érdem, kiválóság s több ilyes. E mellett kissé vad is volt s külsején sem volt semmi olyan, a mi egyszerre elbájol; de nem volt beszédes, könnyed társalgó sem, a ki szeretetreméltón mulattatni bírja a nőket; sőt tudjuk, hogy a finom társaság szokásait inkább lenézte, kigúnyolta, vagy legalább is nem követte. Őt elébb meg kellett érteni, hogy egy nő valóban szeretni bírja a maga egyszerűségében és kiválóságában.

De jellemző, hogy egyébként mint soha abban, mit erősen hitt, nem kételkedett, úgy nem kételkedett abban sem, hogy előbbutóbb meglegli azt a lányt, ki őt egészen megérti s eltölti az álmodott örök szerelem gyönyörével. Ezért forrongó nyugtalansággal s túlaradni kész szívvel járja az életet, mintegy minden pillanatban készen e szerelem befogadására; s ezért minden alkalommal, mint valódi egészséges emberi természet, egyenesen halad célja felé, mint a ki érzi, hogy a mit tesz s tenni akar, jó és helyes. Tán azért bír kigyógyulni is minden csalódásból; mert hite soha sem hagyja el, hogy leszi, kell lenni leánynak, a ki éreztesse majd vele, hogy »áldás az átkos élet, melyben van egy percznyi boldog szerelem«.

Mi természetesebb, hogy midőn a forrongó, ideális hevületű ifju meglegli Júliában a keresett, vagy keresni vélt leányt: benne egyszersmind saját magáról mondott jóslatának beteljesedését látta s mi csoda, hogy kitartása, komor elhatározása épen oly bámulatos volt, melyekkel kivívta őt, mint volt lángoló szerelme, sőt szenvedélye, melylyel Júlia szívét megnyerte. Később pedig iránta, mint már neje iránt, hűsége épen oly nagy volt, mint gyöngédsége és szerelme, melyekkel előbbi fényesebb környezetét feledtetni kívánta. A mint Gyulai gyönyörűen mondja: »A szilaj ifjuból csendes, hű s a pedánsságig gondos férj lett. Ritkán látogatta barátait, s nem örvendett, ha ezek látogatták. Elvonulva élt. Nejét szenvedélyesen

*Petőfi jellemes
mudora*

szerette s talán féltette is; s úgy látszik, hogy a világon csak két dolog érdeklí: neje mosolya s politikai álmai«.

Épen úgy a nő iránti mély tisztelet, mint saját érzelmeinek önérzetes nagyratartása nyilatkozik abban is, hogy midőn szenvedélyes vágygyal és fölhevüléssel megénekelte a lányt, a ki időnként benne föl bírta ébreszteni a sovárgott szerelem reménységét: hozzá dalait csak addig írta, míg lelke folyton nagyobb és nagyobb hullámban volt. Ő öntudatlanul lelkében hordta a középkor Cours d'Amourja egyik szabályát, hogy a szerelemnek vagy folyton nőni kell, vagy gyorsan kihűl. Költői tárgy csak az első. Ő tehát a lanyhulni kezdő érzéshez nem nyult; nincs rá eset, hogy szerelmét vissza kívánta volna élni. A szeretetlen állapot, vagy kihűlés folyama nem méltó a költő lantjára. De nem is szidta vagy épen átkozta soha a lányt, ki neje lenni nem akart. Ugy látszott egyszerre, hogy a húr, melyen csak imént oly csodálatos dalok keltek: elpattant, vége volt. Ezért is az egy-egy lánykához intézett költeményei egy-egy belső történetet tartalmaznak; megvan a magok köríve s a legmagasabb pontra érve még egy pár hang s aztán végök. Új benyomás új érzelmenek anyja; költőileg amarra teljes feledés borúl. Valóban nála még kevésbé szükséges az egyes lánykákhoz írt dalokat kritikailag különválasztani, mint Goethenél; ezt megtette már ő maga.

Másik jellemző vonása, hogy a mily természetes és egészséges érzellemmel esdeklött a nő szerelméért: épen oly józan és természetes volt felfogása a nő hivatásáról. A leány a természet szép, egészséges, jó, főleg érzésben gazdag gyermeke, ki arra született, hogy a férfiúnak szerető, hivatásában emelő élettársa legyen; a ki tehát férjét teljesen megérti. Így, noha szerelme tárgyát csak kiváló nőnek bírta elképzelni s ki utóbb büszke gyönyörrel dalolta, hogy »hol a leány, ki lelkem röpülését követni bírná te kivüled? és hol a férfi, a ki én kivülem szived mélyére lemerülhet?« — a szó valódi értelmében mégsem a nőemancipatio híve. Ezt nem lehet kiolvasni még azokból a helyekből sem, melyeket későbbi nejeéről írt. Költeményeiben sohasem dicséri, mint író nőt; mindig a szép, lelkes asszonyt, a szerető hitvest magasztalja benne, a ki nem harczol férje oldalán; hanem a közéletben kifáradt harczost szerető keblén pihenteti el, nyájas szókkal bátorítja; és a ki a ~~forradalomra~~ készülő férjének a zászlót varrja s oldalára a kardot köti fel.

Tudjuk, hogy a költő Júliáról, még mint leányról, azt írta Orlaynak (1846. decz. 26.) »Szatmárban egy olyan lánykát ismerem meg, a milyen Párizsnak is sok volna, a George Sandok hazájának, nem pedig Szatmárnak, az ólmos fűtykösök termő földjének«. Azonban épen a Sandra vonatkozó hasonlatra nézve figyeljük meg, hogy mit mond róla, mint regényíróról. »Olvastam regényeket George Sand-, Boz- és Dumastól. George Sand az új világ csodája, és én bámulom, talán imádom is, de nem szeretem. Ő, mint

Mi a leány?

Vszabadiasz...

a mészáros a marha böndőjét, fölhasítja a társadalmat, hogy megmutassa belsejének egész rondaságát, és azt kiáltja: így nem maradhat! . . . oh, ez merész, dicső, nagy munka, de férfinak való, nem asszonymak. Regényeinek olvasásakor mindig megzavar a gondolat, ha eszembe jut, hogy ezeket asszony írta, s szinte kedvetlenül teszem le. Ha már munkás az asszony, jó, hadd főzzön a konyhában, hadd gyomláljon a kertben, itt szép, ha bepiszkolja is kezét; de az istállót bízza a férfiakra. — (*Úti levelek*. XVIII.) Valjon nincs-e ebben némi önkéntelen vagy czélzatos tanítás felesége számára, ki mindenről álmodozott leánykorában s akkor, midőn a költőhöz ment, csak a csöndes házinő egyszerű foglalkozásairól nem?

Később tudjuk, hogy a költő maga küldte be felesége *Napló-töredékét* a győri *Hazánk*-nak s Jókai az ő beleegyezésével adta ki Júlia *Napló*-ját az *Életképek*-ben, magasztaló bevezetéssel üdvözlővén az új írónőt. Ilyen magasztalások Júliáról már elébb is jelentek meg szórványosan a szépirodalmi lapokban. Ezek némileg a költő ellen szólnak. Azonban ezek keveset nyomnak föntebbi nyilatkozatai mellett. Júlia *Napló*jának kiadásában pedig némi öngazolást s főképp ezt kell látnunk. A költőnek a pletykákkal szemben be kellett bizonyítania, hogy házassága szerelmi házasság volt; csupán az, semmi más; és hogy Júlia szerelmi elhatározása épen akkora volt mint az övé; tehát ő nem vagyonthajhászó kalandor, minek a pletykák szerették feltüntetni vagy legalább sejtetni. De erős bizonyíték az is, hogy noha az *Életképek* előre hirdette, hogy Júlia is fog belé dolgozni, tényleg — saját neve alatt legalább — nem írt s a költő sem bátorította; és e közleményeken kívül még csupán egy felhívását ismerjük 1849-ből Magyarország hölgyeihez, mely eredmény nélkül hangzott el. Júlia mint írónő, csak az 50-es években lépett fel férje halála után.

De sőt vagy épen ezért a nőnek, mint szereplő honleánynak sem volt bámulója. Igenis, kívánta, hogy a nő egész szívével magyar legyen, hogy a hazát szeresse forrón, odaadással; de a nő iránt az a némileg középkori lelkesedés, mit a magyar romantikusoknál is találunk, kik a nőt még fegyverrel kezében is szerették rajzolni véres csaták közt, kik tíz hős-nőt rajzolnak, míg egy valódi nőt, Petőfiben hiányzott. Említi ugyan a *Szerelmem gyöngyeiben* is pár helyt Bertáról, hogy lelkes honleány; megénekelte a Battyáni és Károlyi grófnőket 1844-ben egy utóbb gyűjteményéből kihagyott költeményében; és nejről is mondja, hogy a haza hű, odaadó leánya; de mindez csak szórványos és inkább a nő érzelmi világára, mind cselekvő működésére vonatkozik, mi két különböző dolog. *Felhő és csillag* költeményében is ellentétbe állítva a férfit és nőt, azt mondja, hogy midőn Isten a férfit teremté, homlokára sötét ború szállt s tehát a férfi a felhőt és égi háborút jelképezi; midőn a hölgyet teremté, örömeiben sírva fakadott s ez örömkönnyek cseppjei a

csillagok. Szécsi Máriáról szintén természetesnek tartja, mint Arany is, hogy eldobja nem nőnek való szerepét, mely úgy is csak szerep. Ha hitet kell szegni, akkor — mondja Wesselényinek — ő szegi meg s azt hiszi, hogy a jövő megbocsát a nőnek, hogy szerepe végét elfeledte.

Mert csak szerep s nem más, az asszonyvitézség,
Elhagyom a csata terét, a színpadot;
A kardot, a pánczelt nem nekünk készíték,
Szégyenlem, hogy vele kezem kontárkodott.
Fölveszlek, szerelem eldobott rózsája,
Asszonyok fegyvere, királyi pálczája.

Nem mintha egyenes czélzás volna ez is 1847 nyarán jegyese számára, ki leendő férje oldalán az emanczipált nő szerepére vágyakozott s ki ennek haláláig lelkes híve volt? Hiszen ugyanez időben írja Petőfi válaszul Júlia egy levelére:

A név, a melyet örököl utódom,
Ha nem nagy is, de szép és tiszta név lesz...
Lehetne tán, lehetne tán nagy is,
Ha hozzáadnád lelked fénysugárit,
Ha vélem együtt síkra szállnál.
Oh mert bölcsődbe téged is, szerelmem,
A múza tett, a múza ringatott.
De te erőd nem ismered, s ki bizzék
A harcosban, ha maga sem bizik?
Jobb, jobb, maradj el a csaták teréről,
Hol úgysis a sors többnyire azért
Ád csak babért, hogy meggyilkoltatott
Boldogságunknak szemfedője legyen.
Maradj, maradj, el a csaták teréről;
Nem léssz kevésbbé kedves én előttem
Árnyas magányodnak homályiban,
Mint lennél kinn, bár bámultatva, a
Nyilvánosság napfényes ormain;
Sőt kedvesebbé tészem a tudat,
Hogy a ki mély és nagy tenger lehetnél,
Csak mint kicsiny kis harmatcsepp ragyogsz
A szerénységnek rózsalevelén.

Ezekből látható, hogy e minden ízében természetes génus, kinek gondolkozását egy túlmívelt társadalom nem ferdítette el: a férfi és nő viszonyát is természetesen fogta fel s nem voltak keresett szempontjai. Nem mintha mi nem akarnók érteni és méltányolni az okokat s ezek alapján a mai nagyszabású törekvéseket, melyekkel a nők, legnagyobb részben a körülmények kényszerűen alatt, magok számára új életpályákat kívánnak meghódítani

és így meg akarják változtatni a több évezredek állapotokat; de az bizonyos, hogy e törekvések nem nyerték volna meg nagy költőnk tetszését. Az ő felfogása szerint a férfi és nő, noha az erkölcsi törvények előtt teljesen egyenlők, lelki tulajdonaikban épen oly eltérők, mint külsejükben. A méltóság, erő, a külső cselekvő bátorság, az élet viharaival szembeszállás, a nemzetjavító, átalakító küzdelmekbe avatkozás vagy vezérszerep, az eszmék iránti hevület, a szigorú erények, az egyetemesség érzésben és gondolkozásban, az elmélkedés hatalma a férfi tulajdonai; a nőé az édesség, báj és szépség, frigyben a jósággal, a reménységgel vegyült megnyugvás, a lágy érzelmek, továbbá a finomság és tapintat s bizonyos divináló képesség. Ime a külön, de másnemű tökélyek, melyeket nem egy modern államférfiú adott egyik vagy másik félnek; hanem mindkettő a legnagyobb királytól, a természettől kapta őket. Hogy pedig Petőfi, a természetességnek ez ősi erényekkel ékes lovagja, a nőt, lelkének és szívének választottjában, az egyetlen nőben, a maga legnemesebb tulajdonaiban kívánta szemlélni és bírni s hogy ezt élete egyik legfőbb céljává s létének alapelvévé tette: az természetes. Viszont természetes az is, hogy ezt az eszményt időnként a legmagasabb fokon rendesen egy-egy szelíd, mívelt, különösen finoman nőies szóke lánykában találta meg s őt forrongó szenvedélyében s nemes lángolásában úgy tekintette, mint az összes női nem tökélyeinek kivételes birtokosát. Fascinált képzelete bűbájjal ruházta fel ekkor a szeretett lánykát s magas erkölcsi érzetében határtalan csodálattal és gyöngédséggel, valódi kultussal közeledett hozzá. De azért legnagyobb elragadtatásában is mindig a valóságért eped és sohasem elvont. Ezért nem ismeri azt sem, a mit irodalmi sentimentalismusként nevezünk. A sentimentalismus alapján véve vagy néha tárgyaltan, vagy máskor gyengességünk érzetéből eredő epekedés; rendesen kapcsolatban áll bizonyos férfiatlan resignatioval, melyet a szív ugyan nem fogad el, de cselekvő, férfias erélyre sem bír emelkedni. Jellemzi tehát az erőtlenség, tehetetlenség s az olvadékony nyögdecslés, melyek iránt az ép érzésű nők a legnagyobb idegenkedéssel szoktak viselkedni, igen helyesen.

Petőfi első sorban is szerelmi költeményeit soha sem meríti elképzelt helyzetekből. Nem képzelgő ábrándjait, hanem valódi benyomásait éneklie meg, s így érzelmeinek realitása ezekben még majdnem szembeötlőbb, mint más műveiben; ily költeményei alkalmait a részletekkel együtt az életből veszi s a mint kell, a hangulat és megindulás csupán az övé. Innen nála a rajongásban is az élet, elevenség, változatosság és közvetlenség.

Tehát csak akkor kezdett dalolni, ha a szeretett lányka elfoglalta egész szívét s betöltötte képzelődését. Ez azonban rendesen egyszerre, töprengés és számítás nélkül történt. Az ő szíve és képzelődése sohasem habozott, ha a hatás kopogtatott. Rendszerint nem a lányka szépségeit, tökélyeit, hanem saját érzelmeit, lelke-

sedését foglalta dalba, úgy a mint ez képről képre, gondolatról gondolatra ragadta a legtermészetesebb eszmetársítás útján. Mondhatni villamos ütés gyanánt szívét egyszerre lángoló érzés töltötte be; nemes fölhevülés járta át egész lényét, mely sem őszinteségére, sem forróságára nézve nem hagy kétségben. És ekkor nem merült el sem haszontalan önkínzásba, sem habozó tüprengésbe; hanem a saját férfias becse tudatában elszántan ment a cél felé, hogy megkérje és bírja a szeretett leányt.

Talán ezért is, különösen a szerelem első ébredése, a boldogság elragadtatása van a legszebben főtve költeményeiben. Az a szerelem, mely folyton nagyobb és nagyobb lesz, mely, mint a rózsa, naponként jobban és jobban kinyílik, mely szebbnél szebb eszmékre ragadja, szebbnél szebb képekben ömlik ki, mely lelkét minden magas, nemes, szép iránt fogékonyírá teszi és magasztos fölhevülésben az önfeláldozás, a hazáért és szabadságért a csataterén való halál rajongásával tölti el. A szeretett lányka e közvetlen hatása és érzelmeinek társulása a legnagyobb föláldozással, melyre ember elszánhatja magát, nemcsak jellemzik Petőfi szerelmi lyráját; hanem érzelmeit abban a mély rokonságban tüntetik föl a halál sejtelmes előérzésével, mely azt mutatja, hogy a legnagyobb érzelmek és a jövő előre látása közt valami misteriosus kapcsolat van.

E vonások majdnem mindannyiszor jelentkeznek Petőfi szerelmi lyráján; de természetesen leginkább a Júliához írt költemények mutatják érzelmeit teljes kifejelettségökben. Ekkor már a férfikorba lépett; érzelmei magokban is teljes érettségökhöz jutottak. De e mellett úgy érezte, hogy ez az utolsó alkalom, hogy megnyerje azt a nőt, kinek szerelme, bírása meg fogja váltani lelkét a mult szenvedéseinek sötét emlékeitől. Ez tűnik ki költeményeiből, melyekben Júlia szerelméért esdekel a szerelem könnyeivel, nyugtalanságával, elhatározottságával. Nem látott maga előtt mást, csak vagy Júlia megnyerését vagy az örök lemondást; holott, mint láttuk, az ily nő megtalálása volt lelkének álma; az ily nő iránti szerelem, mely a lelket fölemeli, meggazdagítja, volt egyik legfőbb célja, melyről élete minden szakában oly ragyogó álmakat szőtt s annyi szép reményt ápolt. Valóban Júlia a költő szerelmének viszonzása által maga a végtelenség lesz Petőfire nézve. Nincs, a mire ne emlékeztesse, a mit eszébe ne juttasson, a mire képzeletét ne ragadja, a mit ne ígérjen, a mit ne fogadjon. E szerelem felébreszti lelke összes képességeit s valami csodálatos tiszta látással ruhazza föl. Visionariussá válik; a mult jelen, jövő különböző időben s bámulatos tisztasággal vonul fel előtte: lát és tud egyszerre. A látható és sejtelmes világ, a valóság és képzelet országa váratlan látomásokban nyílik meg előtte s keble a rendkívüli érzéstől fényes lángba borul, mintegy tündérpalota s mindezt kápráztató, ragyogó nyelven s a lyrai költészet összes fokain, a legegyszerűbb daltól elkezdve az ódáig, a dithyrambig, számtalan alakban és színezésben fejezi ki.

És még csak pár szót. Ugy az újabb, mint a régibb Petőfi-irodalomban divat volt és maradt Júliát elítélni. Azonban én a jobbik szemmel nézem s valóban csodálattal kell tekinteni a nőt, a ki föl bírta ébreszteni egy akkora szívben s az ideálért annyira rajongó lélekben a leglángolóbb szerelem érzelmét; a ki lelkében bírta azt a női geniet, melynek Petőfi annyi remekművét köszönhetjük; de a ki egyszersmind minden kétségen kívül arra a pár évre, míg a költő jegyese és neje volt, teljesen boldoggá is tette, mert hogy Jókai szép szavaival végezzem: Petőfi bizony szeretve volt.

FERENCZI ZOLTÁN.

